

KOSSUTH LAJOS HOZZÁJÁRULÁSA A MAGYAR POLGÁRI TÁRSADALOM KIALAKULÁSÁHOZ (II.)

CSEHÁK KÁLMÁN

AZ 1848-AS TÖRVÉNYEK MEGHOZATALA

Három nappal a pesti forradalom, valamint a magyar országgyűlési küldöttség bécsi útja után, március 18-án, Pozsonyban az országgyűlés megkezdte a törvények alkotását. Ennek a munkának legfőképpen Kossuth Lajos és gróf Batthyány Lajos volt a lelke. A jobbágyfelszabadítás kérdésében is ők ketten fogalmazták meg a legradikálisabb elképzeléseket. Ugyanakkor ellenálltak mind a ketten annak a pesti forradalmi követelésnek, hogy az országgyűlés Pozsonyból azonnal Pestre költözzön, és ezzel kinyilvánították: „Pozsony liberálisai nem óhajtának Pest radikálisaival a hatalomban osztozni, az országgyűlést nem kívánják a forradalmi Pest nyomása alá helyezni, a céljuk a rendkívül kedvezően alakuló nemzetközi helyzet kínálta lehetőségek azonnali megragadása, a törvényhozási munkálatok mielőbbi gyors lezárása az országgyűlés függetlenségének megőrzése mellett.”⁴¹

A kormány a rend és a béke megteremtését és biztosítását tartotta legfontosabb feladatának. Kossuth ezt ezekkel a szavakkal indokolta meg:

„Nekünk most azon egyszerű feladat jutott, hogy a mozgalmat bölcsen vezessük, s azon legyünk, hogy a gyepölő kezünk közt maradjon; mert addig alkotmányos úton haladhatunk.”

Ezért születtek meg az 1848-as törvények Pozsonyban, nem pedig Pesten. Az események igazolták döntésük helyességét.

Már március 19-én megindult a konzervatív ellenoffenzíva. A támadások célpontja Kossuth mellett Batthyány volt. Azzal vádolták őket, hogy parasztlázadás rémhírével keltettek bennük félelmet, és ezért hozták meg a jobbágy-

felszabadító törvényt. Szapáry Antal olyan messzire ment, hogy megfenyegette Batthyányt, lelövi, ha a kárpótlás elmarad. Ebből is látszik, hogy a jobbágyfelszabadítás volt az egyik legösszetettebb kérdés. Egyrészt nehéz volt meggyőzni a földbirtokos nemességet ennek elkerülhetetlenségéről, másrészt a kérdést tovább bonyolította a történelem során kialakult jogi szokások sokasága.⁴² Az ősiség eltörlése is komoly jogi nehézségeket okozott. Hogy megvalósulhasson a szerződési szabadság, el kellett pl. törölni a szomszédok elővársárlási jogát birtokeladáskor.⁴³

A magyar forradalom nem csupán szociális jellegű volt, pl. a franciával szemben, hanem dominált benne a nemzeti jelleg. Ezért a nemzeti szabadságjogokat is törvénnyel kellett megoldani, hogy a társadalmi kérdések is megoldhatók legyenek. A jogalkotók arra törekedtek, hogy megvalósítsák a liberális eszmerendszerre épülő jogi és államszervezeti reformokat.⁴⁴ Ahhoz is, hogy létrejöhessen az unió Erdélyel, nehéz jogi kérdéseket kellett megoldani magyarországi és erdélyi megközelítésben egyaránt.⁴⁵

Az 1848-as törvényhozás a közigazgatási intézkedésekkel szemben is jogvédelmet igyekezett biztosítani mindenki számára. Még az állam nevében született intézkedésekkel szemben is bírói védelemben részesülhetett minden polgár. Bár ez a jogszabály 1848-ban nem születhetett meg teljes egészében, már ekkor megteremtették hozzá a kereteket és az elvi igényeket.⁴⁶ Kossuth Lajos *A vallás dolgában* cím alatt olyan törvényjavaslatot terjesztett a törvényhozó testület elé, amely a bevett felekezetek közötti teljes egyenlőséget fogalmazta meg. Ennek a törvénynek meghozatalával lerakták a polgári állam egyik alappilléreit, mert felszámolták az államegyházi rendet Magyarországon.⁴⁷

A magyar magánjog átalakításának a feladata is napirendre került. Deák Ferenc szeretett volna önálló törvénykönyvet megalkotni, de ezt a nagyon összetett feladatot az adott körülmények között nem lehetett megvalósítani, de megtette az első komoly lépéseket ebben az irányban.⁴⁸ Amellett komoly küzdelem folyt a magyar magánjog kialakítása és az osztrák magánjog alkalmazása körül Magyarországon. Ez a küzdelem is nehezítette Deák vállalkozását.⁴⁹

Számos törvényt, sőt a forradalmi vívmányokat elősegítők többségét sikerült már 1848 márciusában meghozni, és azokat az uralkodó 1848 áprilisában szentesítette is. Mégis, egészében véve az 1848-as törvényhozást a jogtörténészek „negatív törvényhozásnak” nevezik, mert csak a feudális jogrend megdöntésére került, kerülhetett ekkor segítségükkel sor. Az új polgári társadalom kiépítését szolgáló sarkalatos törvényeket ekkor nem lehetett meghozni, és a kodifikációra sem kerülhetett sor.

Az 1848-as törvények viszont megszüntették a feudális kötöttségeket, biztosították a szabadságjogokat, átalakították a kormányzati rendszert, s ezeket

az eredményeket az osztrák uralkodó körök nem tudták egyáltalán (jobbágy-felszabadítás), illetve tartósan semmissé tenni, ezért alapul szolgálhattak az 1867-es kiegyezésnek és az azt követő törvényhozásnak.

Nemcsak az első felelős magyar kormány alakult ekkor meg, hanem a rendi országgyűlés átalakult népképviselési országgyűléssé, amely a törvény értelmében évente ülésezett Pesten, és meghozta az ország költségvetését. A törvény szavatolta az ország területi egységét és az uniót Erdéllyel; eltörölte a robotot, a dézsmát stb.; bevezette a közteherviselést; megszüntette az úriszéket; kimondta a törvény előtti egyenlőséget nemzeti és vallási hovatartozásra való tekintet nélkül; eltörölte az ösiséget, és ezzel a nemesi föld polgári tulajdonná vált, amelyet el lehetett adni, illetve jelzálogkölcsonnel meg lehetett terhelni a gazdálkodás modernizálása érdekében, ugyanez vonatkozott a jobbágytelkekre is; megszüntette a cenzúrát, de a lapkiadást és a nyomdatartást magas kaucióhoz kötötte; szavatolta a vallásszabadságot, és előlatta a háromévenkénti népképviselési választásokat az országgyűlés alsótábla képviselőinek a megválasztására. Elég magas cenzus ellenében a felnőtt férfiak számára megadta a választójogot.

A törvényhozásnak voltak fogyatékoságai is. A legfontosabb és legsúlyosabb következményekkel járó mulasztás az volt, hogy már 1848 márciusában nem hozták meg a nemzetiségi törvényt, amit a kamarilla alaposan kihasználta már 1848 tavaszán. Az agrárreformról sem hoztak törvényt, hogy megváltoztassák a földbirtokviszonyokat. A szegényparaszt nem kapott földet, pedig az ún. földrablásokkal szerzett birtoktesteket szét kellett volna osztani közöttük. Így a feudális eredetű nagybirtok érintetlen maradt, de polgári tulajdonná vált. Továbbra is megmaradt a szőlődézsma, a földesúr vásár-, kocsmá- és mészárszéktartási előjoga.

Az iparban dolgozók szerettek volna megszabadulni a céhektől, de csupán azok megreformálásáról határoztak.

Ezek a fogyatékoságok ellenére 1848-ban korszakalkotó változások történtek. Minden ember szabad polgárrá vált, és ezzel megnyílt előtte, valamint az egész társadalom előtt a szabad polgári fejlődés útja.

A BATTHYÁNY-KORMÁNY MŰKÖDÉSE

A jól összehangolt akciók szép sikert hoztak. Még Széchenyi is elismerte, hogy Kossuth egyetlen nap alatt annyit elért, amennyihez az ő módszerével évtizedek kellettek volna. Kossuth is nagyon elégedett volt, ami kitűnik március 17-én Pozsonyban elhangzott szavaiból: méltatta Batthyány miniszterelnöki megbízatását és kihangsúlyozta István nádor érdemeit, akinek, szerinte, döntő szerepe volt a kiváló eredmények elérésében.⁵⁰

A kormány összetétele már nem volt a legszerencsésebb, mert kompromisszumok árán tevődött össze. Nem volt jó megoldás, hogy a király személye körüli miniszter, aki egyúttal a külügyet is irányította, a császárhű herceg Esterházy Pál lett. Kossuth a belügyi tárcát szerette volna magának, de a pénzügyi tárcát kapta, mert, István nádor szavai szerint, ennek a tárcának Magyarországon, mivel nincs önálló pénzügye, semmi jelentősége nincsen.⁵¹ Kossuth azonban, Batthyány miniszterelnökkel együtt, megtalálta a módját, hogy a kormányban fontos szerepet tölthessen be. Kezdetről fogva minden gondot közösen oldottak meg. Már március 20-án „hypotheocabank” alapítására tettek javaslatot, hogy azok, akik az úrbéri viszonyok megszűnte miatt nehéz helyzetbe kerültek, kedvező kamathitelhez juthassanak.⁵² Esterházy herceg helyett is ők ketten vették kezükbe a külügyi kapcsolatok kiépítésének nehéz feladatát. Nekik kellett megtalálniuk a megfelelő embereket a kapcsolatok kiépítésére.⁵³

A kormány helyzetét nagyon megnehezítette az a tény is, hogy az országnak nem volt hadserege, kiépített külkapcsolata, anyagi eszköze ezek pénzelésére, a belpolitikai helyzet viszont kiéleződött. Kossuth javaslatára a miniszterelnök április 2-án Karácsonyi László Torontál vármegye első alispánját küldte kormánybiztosi megbízatással Pancsovára, hogy nyugtassa meg az ottani határőröket, és gondoskodjon a város nyugalmaról, a személy- és vagyonbiztonságról. Javasolta, hogy olyan előjárókat válasszanak, akik élvezik az ottani nép bizalmát.⁵⁴ Kossuth fogalmazta meg azt a minisztertanácsi határozatot, amelyet István nádor mint királyi helytartó Pozsonyban április 12-én írt alá, és ezzel felszámolták a magyar udvari kancelláriát.⁵⁵

A kormány április 16-án már Pesten van, és programnyilatkozatban fordul a néphez, amelyben tudatja, hogy a törvények értelmében elveszi az országgyűléstől a kormányzást⁵⁶, majd 20-án az ott kitört zavargások miatt kénytelen a népgyűlések tartását előzetes bejelentéshez kötni.

Igazán nagy bajokra azonban az ország déli részein került sor. Délvidéken, Horvátországban és Szlavóniában magyarelles zavargásokra került sor. A konzervatívok sem nyugszanak, az osztrák abszolutista kormány pedig, miután leverte az első bécsi forradalmat, a kamarillával együtt a magyar forradalmi vívmányok eltörlésére szervezkedik. Ehhez a szervezkedéshez hamis ígéretekkel könnyen megnyerte a nem magyar népeket, különösen a szerbeket és a horvátokat.

Sokan a szerb–magyar ellentéték kiéleződését, majd a fegyveres harc ki-robbanását Kossuth és Stratimirović között állítólag kialakult szóváltásra vezetik vissza. Még a magyar történészek egy része is csak Kossuthot okolja ezért. Tudtommal csak szerb forrásokból származnak az erre vonatkozó in-

formációk. Horváth Mihály neves történész és 1848–49 aktív résztvevője is, a *Pesti Hírlap* (amely akkor már nem Kossuth szerkesztésében jelent meg) újbudéki tudósítójától értesült először róla. A tudósító pedig Svetozar Miletić-től és diáktársaitól hallotta, akik siettek Pozsonyból megvinni a hírt Újvidékre, majd magától Stratimirović-tól és a többi szerb küldöttől, miután ezek visszatértek Pozsonyból, ahol április 8-án átadták a magyar országgyűlésnek a szerb nép követeléseinek 16 pontba foglalt beadványát. Ezt az országgyűlés is, Kossuth maga is „rokonszenvesen” fogadott.⁵⁷ Ha meg is történt az a beszélgetés, szóváltás, majd indulatos kétoldalú fenyegetés, okot kellett-e szolgálgjon arra, hogy vérontásra kerüljön sor a magyarok és a szerbek között, hisz az kizárólag a Habsburg önkényuralomnak kedvezett.⁵⁸

Kosáry Domokos szerint is Stratimirović által tett „Béccsel való, elég éles fenyegetésre” Kossuth „ingerülten, állítólag azt válaszolta”, „akkor kardjainkat fogjuk összemérni”. Majd Kosáry megállapítja, hogy Horváth Mihály „nagyot tévedett, amikor emiatt Kossuthot tette felelőssé mondhatni az egész szerb felkelésért”. Majd így folytatja: „Ilyen méretű fegyveres felkelést azonban nagyobb erők szoktak előidézni, mint amilyen – nem különösebben szerencsés – személyes kis incidensek. Ezt már azelőtt is tudni lehetett, hogy a részletesebb forrásanyag hozzáférhetővé vált.”⁵⁹ Ehhez hozzáteszem: ahány helyen olvastam erről az állítólagos szóváltásról, majdnem annyi helyszínt említenek, és annyiféleképpen írják le az „elhangzottakat”.

A továbbiakban Kosáry elmondja mindazt, amit már korábbról tudunk Thim Józseftől, Spira Györgytől és sokan másoktól, hozzátéve az újabb kutatások eredményeit is, hogy a szerbek kezdettől fogva Szerb Vajdaságot akartak, egyesülni akartak a horvátokkal, el akartak szakadni Magyarországtól, amellet hatalmas területet akartak belőle kihalásítani, amelyen az összlakosság egyharmadát sem tették ki, s közben az ott élő nem szerb lakosoknak azoknak a jogoknak csak a töredékét akarták biztosítani, amelyeket a magyarok már biztosítottak számukra. A szerb egyház pl. továbbra sem volt hajlandó beleegyezni abba, hogy a román ortodox egyház elszakadjon tőle, és önállósuljon.

Arra a kérdésre, hogy miért győzött a május 13-a és 15-e között Karlócán megtartott szerb nemzetgyűlésen a Josip Rajačić metropolita vezetete kemény vonal a békülékenyekkel szemben, Kosáry ezt a választ adja:

Ezt az tette lehetővé, hogy „a gyűlésen, egykorú jelentések szerint »nagy számban« vettek részt a határon túli, Szerbiából érkezett kormányhivatalnokok, értelmiségiek, fiatal diákok, sőt »pisztolyokkal, puskákkal, handzsárokkal felfegyverzett« harcosok, egykorú szóval »szerviánok« is”. A belgrádi küldöttek még azt is kijelentették, hogy ha kell, egy emberként fognak az itteniek segítségére sietni.⁶⁰

Nagykikindán már április 24-én vér folyt, mert Kendjelac városbíró nem volt hajlandó teljesíteni a Radák György (Đorđe Radak) vezette szerb tömeg követelését, hogy ossza ki közöttük a kincstári földeket. Két tanácsnokot: Jovan Čunčićot és Aleksandar Isakovićot megölték. Erre a hírré reagálva nevezte ki április 26-án Batthyány teljhatalmú királyi bizossá Csernovics Pétert (Petar Čarnojević) a délvidéki szerb mozgalmak lecsendesítésére és a „közcsendrend” helyreállítására és „a bűnösök érdemök szerint meg is büntesse nek”.⁶¹

Június 26-án Újvidéken is vér folyt. Szabó Jánost és két társát menekülés közben agyonverték. A vérontásra két „szervián” fegyveres miatt került sor.⁶²

Ennek ellenére a magyar kormány továbbra is arra törekedett, hogy helyreállítsa a békét a szerbekkel. Többek között április 29-én Batthyány miniszterelnök felkérte „Athanaszovics Plátó budai görög nem egyesült püspököt”, kísérelje meg megnyugtatni a délvidéki szerb lakosságot. Ismertesse velük, hogy a minisztérium „az ország szerb lakosságát mindazon jogokban s szabadságokban, melyeken részére a fennálló törvények a vallás és nemzetiség tekintetében biztosítanak és megengednek, hatalma egész teljességével pártolandja, – azok iránt azonban, mik netalán ezeken túl követeltetnének hitfelei a jövő törvényhozása határozatát mint a mellynek köréhez azok egyedül tartoznak, nyugodtan várják be.”⁶³ Még válaszra sem méltatták. A budai pravoszláv püspök vissza sem tért Budára. Nem csoda hát, bár nem helyes, hogy Kossuth egyre inkább azon a nézeten volt, hogy a szerb kérdést már csak a fegyverek erejével lehet megoldani.

Májusban ismét változott a helyzet, mert az újabb bécsi mozgalmak miatt az udvar kénytelen volt Innsbruckba költözni. A magyar kormány és különösen Kossuth azt szerette volna, ha Budára költözik, mert kialakult egy olyan elképzelés, hogy a birodalom központja Buda és Magyarország legyen. Ugyanakkor létezett egy másik elképzelés is, mely szerint Magyarországnak a külügyek terén is minél nagyobb önállóságra kell szert tennie. Legyen külön külügyminisztériuma és önálló külpolitikája. Csak az uralkodó személye kapcsolja egybe Ausztriával.⁶⁴ Kossuth azonban továbbra is ragaszkodik ahhoz, hogy Buda váljon a birodalom központjává. Július 7-én azt írja Pulszkynek, hogy a királynak Budára kell jönnie, mert „Budának kell lenni a centrumnak. Én addig nem nyugszom.”⁶⁵ Véleménye szerint, ha ez nem történik meg, Ausztriát elnyelik a szlávok.

Kossuth elképzelése ütközik az osztrák kormány és kamarilla elképzeléseivel, a csehek meg azt javasolják, hogy Prága legyen a központ. Délen pedig már véres harcok dúlnak a szerbekkel. Nemcsak a magyarországiakkal, hanem a szerbiai szerbekkel is, a szerviánokkal, azokkal az „önkéntesekkel”, akiket

a török fennhatóság alatt álló Szerb Fejedelemség kormánya, elsősorban Garašanin külügyminiszter, a Načertanije (tervezet) szerzője együtt toboroz az osztrák kormány belgrádi konzuljával. Kossuth viszont arra számít, hogy Radetzky serege vereséget szenved Lombardiában az ottani felkelőktől és a Szárd Királyság (Piemont) haderejétől. Akkor pedig nem marad más hátra, mint Budára és Magyarországra tenni át a birodalom központját.⁶⁶ Kossuth véleményét Radetzky vereségét illetően Blackwell angol ügynök is osztja. Pesten 1848. április 21-én kelt Ponsonby bécsi angol nagykövetnek írt levelében kihangsúlyozza, hogy Batthyány miniszterelnökkel folytatott beszélgetéséből azt vonta le, hogy Magyarországon olyan vélemény alakult ki, miszerint Anglia „még egy európai háborút is kockáztatva fenn akarja tartani az osztrák birodalmat”. „Remélem – folytatja Blackwell – hogy ez a vélemény teljességgel megalapozatlan, mert meggyőződésem, hogy az osztrák birodalom már valójában felbomlott . . .”⁶⁷

Kossuth nagy gondot fordít az erdélyi kérdés megoldására. Kéri Batthyányt, hogy a Pesten tartózkodó erdélyi küldöttekkel vitassa meg azokat.⁶⁸ Még a szegedi várbörtönben raboskodó olasz politikai foglyok szabadon bocsátására is van gondolja.⁶⁹ Már áprilisban gondoskodik, Batthyány utasítására, a fegyvergyártásról és -vásárlásról, és az anyagiak előteremtéséről.⁷⁰ Kéri a miniszterelnököt, hogy tájékoztassa a nádort, hogy a kormány csak a hadseregnek az országban tartózkodó részéről hajlandó gondoskodni.⁷¹

A magyar kormány többször is követelte, hogy az osztrák hadügyminisztérium ne rendelkezzen a Magyarországon állomásozó sorkatonasággal. Tette ezt pl. május 1-jén is, 2-án pedig az ellen tiltakozott, hogy a bécsi Haditanács még mindig foganatosítja Magyarországon a kinevezéseket.⁷² Ennek ellenére még mindig vannak történészek, akik azt állítják, hogy Hrabovszky a magyar kormány utasítására támadta meg június 12-én Karlócat. Pedig Hrabovszky áprilisban és májusban is figyelmen kívül hagyta Batthyány miniszterelnök, majd Szemere Bertalan belügyminiszter utasítását, hogy küldje el a szerb határőrök küldötteit Pestre, hogy rendezhessék ügyüket, teljesíthessék jogos követeléseiket. A Karlóca elleni támadásról is csak utólag értesült a magyar kormány.⁷³ Hrabovszky egyedül az uralkodónak és a bécsi Haditanácsnak engedelmeskedik.

Június 12-én a nádor is meg a magyar kormány is ismételten kéri Esterházy Pált mint külügyminisztert, hogy Ófelségénél sürgesse meg, hogy a magyar ezredek végre hazatérhessenek, de az uralkodó hiába adta ki a parancsot, a parancs végrehajtói azt elszabotálták.⁷⁴

A horvátokkal is egyre jobban megromlott a viszony. A törvényt és a szokásjogot, valamint a magyarokkal kötött márciusi megállapodást figyelmen

kívül hagyva V. Ferdinánd a kamarilla befolyása alatt a magyar kormány megkérdése nélkül Jelačić tábornokot, a Horvát Határőrvidék parancsnokát nevezte ki horvát bánná, ami addig még nem fordult elő, a magyar kormány tiltakozását pedig elutasította. Ennek ellenére Batthyány igyekezett felvenni a kapcsolatot Jelačićyal, hogy tárgyalják meg közös ügyeiket. Hasztalan, mert ő április 30-án kitérő választ adott a nádor és Batthyány Pestre hívó levelére.⁷⁵ Világos, még nem kapta meg az utasítást az osztrák abszolutista kormánytól és a kamarillától, vagy ezek utasítására, várakozó álláspontra helyezkedett. A várakozás okát megtudjuk István nádor május 1-jén Ferenc Károly főherceghez írott leveléből Jelačić tevékenységéről. Többek között ezt írja: „Jellasics nemcsak hogy statáriumot hirdetett a nádor nélkül (és pedig kifejezetten a magyarbarátok ellen), hanem az általa aláírt illír proclamációban Magyarország elleni felkelésre és szabadsága kivívására szólította fel a népet . . . meghagyva valamennyi hatóságnak, még a szlavóniaiaknak is, hogy csak neki engedelmesséjenek, nem pedig a magyar felyebbvalóknak . . . Ezek immár olyan eljárások, amelyeket Ófelsége felfogásom szerint, Magyarországnak tett koronázási esküjénél fogva nem tűrheti, és soha nem is fog tűrni . . .”⁷⁶ Hát eltúrte. Még súlyosabb kilengéseket is eltúrte, mert a kamarilla erősebb volt az uralkodónál, Jelačić pedig annak az utasításait hajtotta végre. A kamarilla élén pedig éppen Ferenc Károly főherceg meg felesége, Zsófia állt.⁷⁷

Hiába sürgette június 10-én a nádor és a magyar kormány a királyt, hogy haladéktalanul jöjjön Magyarországra, János főherceg pedig utazzon Horvátországba, hogy elkerülhető legyen a polgárháború.⁷⁸

Hrabovszky pedig ellenállás nélkül, az uralkodó, a nádor és a magyar kormány akaratát figyelmen kívül hagyva, Szlavóniát is átengedte Jelačićnak, pedig annak báni felhatalmazása csak Horvátországra volt érvényes. Hrabovszky és Jelačić viszonyáról ékesen szól Csány László Csáktornyáról július 3-án Batthyányhoz írt jelentése, amelyben, többek között, ez áll: „A még Hrabovszky Gradeczen mulatott (Jelačićyal – Cs. K. megjegyzése), az idő alatt ezrekből képezett tömeg az utolsó magyartanárnak székét annak lakásából lehozta, azt több megyei magyar iratokkal tűzbe vetette . . .”⁷⁹

1848 nyarán megtartották az első népképviselői országgyűlési választásokat. A magas cenzus miatt ellenzéki (demokrata és radikális) képviselő alig jutott be a parlamentbe. Az első népképviselői országgyűlést 1848. július 5-ére hívták össze. Az országgyűlésen július 11-én történt a legfontosabb esemény. Kossuth drámai hangú beszédben kérte a népképviselői országgyűlést, hogy szavazzon meg 200 000 újoncot és 42 millió forint hitelt, „mert a haza veszélyben van”. A képviselők ezt megszavazták, és kibocsátották az egy- és kétforintos

bankjegyeket, valamint felállítottak tíz honvédszászlóalj. Ezt a nemzetközi helyzet meg a hazai események alakulása tette szükségessé.

A KÜLKAPCSOLATOK KIÉPÍTÉSÉRE TETT ERŐFESZÍTÉSEK

A kormány is, meg Kossuth is *Hírlapjában* (amely 1848. július 1-jén indult), nagy figyelemmel kísérte a német kérdés alakulását Frankfurtnban és másutt, valamint a franciaországi eseményeket. Kossuth *Hírlapja* elítélte a párizsi munkásfelkelést, de elszörnyedt annak véres leverése felett. Egyedül azzal volt elégedett, akárcsak a *Pesti Hírlap*, hogy Lamartine okos politikája megmentette Franciaországot a külső háborútól és a „vörös forradalom rohamától”.⁸⁰

A magyar kormány már 1848 májusában arra törekszik, hogy kiépítse önálló nemzetközi kapcsolatait. Mivel a Majna menti Frankfurtnban ülésezik a német parlament, amelyen Németország demokratikus úton történő egyesítése a fő téma, de Európa sorsa is nagymértékben ott fog eldőlni, Pázmándy Pétert és Szalay László diplomatát 1848. május 14-én azzal a megbízatással küldi Frankfurtnba, hogy ott képviselék a magyar érdekeket. A minisztertanács azért is tulajdonít nagy fontosságot a frankfurtni gyűlésnek, mert úgy véli, hogy a Habsburg Birodalom és ezzel Magyarország sorsa is nagymértékben ott fog eldőlni. Ezért utasítja követeit, hogy biztosítsák a németeket Magyarország rokonszenvértől, és győzzék meg őket arról, hogy Magyarországnban megbízható és erős szövetségest kapnak. Ennek ellenében viszont azt kéri a magyar kormány, hogy tartsák tiszteletben Magyarország azon óhaját, hogy nem akar beleolvadni „a német elembe”. Magyarország sohasem válhat Ausztrián belül olyan státusúvá, mint amilyenben a szláv tartományok vannak. Magyarország kereskedni akar a német vámszövetséggel, de abba bele nem olvad. Batthyány és Kossuth gondoskodnak a frankfurtni küldöttek pénzügyi ellátásáról is.⁸¹

Pázmándy május 27-én küldött első jelentéséből kitűnik, hogy Frankfurtnban jól tájékozottak a magyarországi állapotokról, és szimpátiával viseltetnek Magyarországn iránt, bár az osztrák küldöttek áskálódnak ellene, de sikertelenül. Két javaslatot is tesz: mivel ő visszatér az országba, hogy július 1-jén részt vegyen az országgyűlés első ülésén, Szalayt javasolja a képviselőlet vezetésére, valamint, a kormány minél előbb küldjön valakit Párizsba, mert „számunkra is sok múlik azon, hogy a francia kormányzat Itáliával szembeni szándékairól is értesüljön”.⁸² A kormány Szalay Lászlót bízta meg, hogy puhatolja ki a francia szándékokat, de oda roszkor, június 23-án, a munkásfelkelés napján érkezett. Az ostromállapot közepette semmit sem tehetett, ezért visszautazott Frankfurtnba⁸³, ezért ez az első kísérlet sikertelen volt.

Viszont Szalay július 19-én utasítást kap a magyar kormánytól, hogy ajánljon fel a Német Birodalomnak egy olyan kölcsönösség alapján álló szerződést,

amely értelmében százezerig terjedő hadsereggel támogatják egymást abban az esetben, ha az egyik vagy a másik országot szláv vagy szlávokkal szövetséges hatalom megtámad. Ezek a hadseregek más ország megtámadására nem lennének felhasználhatók.⁸⁴ Ez a javaslat is azt bizonyítja, hogy a magyar kormány tartott egy szláv (oroszl) támadástól, valamint azt is, hogy miért szerette volna elérni, hogy az uralkodó költözzön át Budára, és Magyarországot tegye meg birodalma központjává.

A veszély valóban nagy, ami kitűnik Szalay augusztus 15-én kelt frankfurti jelentéséből, amelyben közli egy angol, akinek a nevét levélben (a levéltitok nincs biztosítva) nem említheti, figyelmeztet: „fegyverkezzenek, fegyverkezzenek, fegyverkezzenek és tegyék nyilvánvalóvá létezésüket a külhatalmaknak a diplomáciai formaságoknak megfelelően . . .” Viszont a német válasz a magyar ajánlatra már nem teljesen egyértelmű, mert nem akarnak teljesen szakítani Ausztriával.⁸⁵ Batthyány viszont augusztus 18-án levélben értesíti Szalayt, hogy sűrösse meg a cselekvést, „értesse meg a német diétával”, hogy Magyarországot három héten belül megtámadják, mert az olaszországi békekötés után hatalmas haderő szabadult fel. Ezt a támadást csak úgy lehet elkerülni, ha német részről akár követküldéssel, akár szövetségkötéssel válaszolnak erre a szláv érdekeket szolgáló fenyegetésre.⁸⁶ Erre a levélre Szalay csak azt tudta augusztus 24-én válaszolni, hogy éppen azon a napon fogják őt Magyarország követének elismerni, s ezzel lehetővé válik, hogy hivatalosan is értesíthesse „Őcsászári Fenséget” a magyarországi állapotokról, s ekkor megsürgetheti, hogy Magyarországra, azaz Budapestre mihamarabb küldjenek követet.⁸⁷ Megbízólevelének átadásáról augusztus 27-én már értesítheti is a miniszterelnököt, valamint arról, hogy a „Deutsche Volksblatt” 26-i számában elkezdte „agitációját Magyarország mellett”.⁸⁸ Augusztus 30-án el is hangzik a frankfurti parlamentben egy magyarbarát interpelláció, amelyből ezt is meg lehet tudni: „A fegyverszünet megkötése után 24 000 cseh, lengyel és más hasonló embereket küldenek Itáliába, abból a célból, hogy felváltsanak 24 000 horvátot, akiknek Jellasics seregéhez kell csatlakozniuk, de a 12 000 magyar közül, akik Itáliában tartózkodnak, egy sem térhet haza.” Majd az interpelláló Eisenmann megállapítja: „Magyarországgal kezdik és Németországgal végzik be.” Végül megkérdezte a minisztériumot, hogy küld-e követet Pestre. A válasz igenlő.⁸⁹ Viszont a magyar király szeptember 7-én tiltakozik a nádornál Szalay frankfurti küldetése ellen, és érvénytelennek tekinti akkreditációját.⁹⁰ Szalay pedig szeptember 26-án Frankfurtról új megbízólevelet kér a miniszterelnöktől.⁹¹

Az epilógus: Németország demokratikus úton történő egyesítése nem valósult meg, mert végül is vereséget szenvedett az ottani forradalom. Tehát, valamennyi önkéntest leszámítva, komoly segítség nem érkezett Magyarország

katonai megsegítésére a hitszegő osztrák kormány és uralkodó elleni szabadságharcához.

Ez komoly hátrányt jelentett, mert Anglia és Franciaország sem volt hajlandó elismerni Magyarországot, viszont ragaszkodott a Habsburg Birodalom fennmaradásához az európai egyensúly fenntartása érdekében.

Ezen a tényen Teleki László gróf sem változtathatott, akit 1848. augusztus 29-én Párizsba küldött megbízólevéllel Batthyány miniszterelnök.⁹² Nem azért, mert Franciaország nem szimpatizált Magyarországgal, hanem mert így diktálta az általa, azaz kormánya által diktált politikai érdek, azaz, hogy az európai egyensúly változatlan maradjon. A szimpátiáról tanúskodik De Lacour bécsi francia ügyvivő szeptember 4-én Bécsből küldött jelentése is Bastide külügyminiszternek Batthyány miniszterelnökkel folytatott tárgyalásáról és Teleki László küldetéséről. Már a jelentés első mondatából megtudjuk azt, ami szinte köztudott, hogy Batthyány azért utazott Bécsbe, „hogy – ha ez még lehetséges – végső erőfeszítést tegyen a császárnál és a császári kormánynál azon kormány bukásának a megakadályozására, amelynek az élére őt helyezték, s nemkülönben a küszöbönálló forradalom megelőzésére, amely ismét hazája politikai helyzetének megváltoztatásával fenyeget . . .” Batthyány grófot a „Magyar Királyság miniszterelnöke”-ként említi. A jelentésből az is megtudható, hogy Batthyányt az érdekli, hogy a Francia Köztársaság kormánya hajlandó-e olyan erőfeszítéseket tenni, amelyek elősegítenék azt, hogy a magyar minisztérium továbbra is teljesen független legyen az osztrák minisztériumtól. A jelenlegi állapot a közös uralkodó jóvoltából alakult ki. A francia ügyvivő jelentéséből az is kiviláglik, hogy a magyar miniszterelnöknek adott válaszában kijelentette, miszerint „a Köztársaság kormánya minden bizonnyal a legnagyobb rokonszenvvel tekint azokra az erőfeszítésekre, amelyeket Magyarország már eddig is tett, s amelyeket még tenni fog . . .” Majd igen pozitívan ír Teleki grófról, aki „annak a pártnak a vezetője, amely a leghaladóbb politikai nézeteket jeleníti meg Magyarország képviselőinek kamarájában.”⁹³ A jelentésben az is bennfoglaltatik, hogy Jelačić olyan hatalmas katonai erővel készül támadni, amelynek a hadsereg nélkül álló „szűkebb értelemben vett Magyarország” nem tud ellenállni.

A francia ügyvivőnek csak abban volt igaza, hogy Jelačić hamarosan támadni fog, de abban nem, hogy Magyarország nem tud ellenállni.

A SZABADSÁGHARC KEZDETE

A magabiztossá vált osztrák abszolutista kormány és a kamarilla augusztus 31-én ismét követelte a magyar pénz- és hadügyminisztérium feladását, a szerb

és a horvát pártütés elleni önvédelem beszüntetését. Jelačić pedig szabad kezet kapott.

Az események ilyen alakulása lemondásra készítette a Batthyány-kormányt, Széchenyi elméje pedig elborult. Az országgyűlést ekkor már Kossuth vezette, és az támogatta erőfeszítéseit a katonaság és a szabadcsapatok szervezésében. A császári zászlók alatt szolgáló magyar katonák tömegesen álltak át a honvédségbe. Ezekkel a forradalmi lépésekkel válaszolt a magyar nép arra a tényre, hogy szeptember 11-én Jelačić 35 000 jól felfegyverzett haderő élén átkelt a Dráván, ezt követően Roth tábornok vezetésével még 10 000 katona. A 45 000 főnyi horvát sereggel szemben alig néhány ezer honvéd vehette fel a harcot. Ezeket is megfenyegette a király, hogy árulókká válnak, ha „a horvát seregek ellenállnak”. Törvénytelen módon Lamberg Ferenc altábornagyot nevezte ki a magyarországi hadak főparancsnokává azzal a feladattal, hogy fojtsa el a forradalmat. Lambergert a pesti forradalmi nép mint árulót megölte a hajóhídon.

A szabadságharc vezetésére forradalmi végrehajtó hatalomra volt szükség. Ezzel a feladattal alakult meg az Országos Honvédelmi Bizottmány (OHB) Kossuth Lajos vezetésével. Mivel a Batthyány-kormány másodszer is lemondott, ezúttal véglegesen, az OHB hosszabb ideig a kormány szerepét is betöltötte. Jelačić csapatai élén szinte minden ellenállás nélkül eljutott Székesfehérvárig és meg is szállta, majd a főváros felé vonult, amelynek népe felkészült a védelemre. De megmozdult Dunántúl népe is. A kaszákkal-kapákkal felfegyverzett emberek nem vehették fel a harcot a menetoszlopokkal, de a portyázókkal, lemaradókkal igen. Jelačić postáját is elfogták, az utánpótlást pedig majdnem teljesen lehetetlenné tették. Ezzel elbizonytalanították a menetoszlopok katonáit is, így a sebtében toborzott honvédsereg szeptember 29-én Pákozdnál, a Velencei-tó mellett győzelmet aratott Jelačić felett. A Székesfehérváron hagyott mintegy másfél ezer katonáját pedig a polgárok egy kis csoportja lefegyverezte. Ezt követően Perczel Mór és Görgey Artúr honvédei Ozoránál egy Görgey által szervezett ügyes manőverrel fegyverletételre kényszerítette Roth tábornokot 10 000 főnyi katonájával együtt.

A Magyarország elleni támadás hírére Bécsben október 6-án ismét kitört a forradalom. Bécs forradalmi népe, néhány parancsot megtagadó menetzászlóalj segítségével, kiverte a városból a császári katonaságot. Az udvar kénytelen volt Olmützbe menekülni.

A Jelačić és Roth feletti győzelmek természetes folytatása az lett volna, ha a honvédsereg azonnal a bécsi forradalom megsegítésére siet. Erre több felkérés is érkezett a bécsi forradalmárok részéről. Ivánka Imre ezredes, az elővéd parancsnoka október 10-én kérte, engedélyezzék, hogy a bécsiek meg-

segítésére siessenek, mert Móga letiltotta azt. Újházi László kormánybiztos, aki fogadta a bécsi küldöttséget, megállapította: „Hogy ők is tőlünk segítséget várnak, éppoly természetes, mint igazságos.”⁹⁴

Móga, a magyar honvédség parancsnoka a Pákozdnál kivívott győzelem után sem igyekezett döntésre vinni a dolgot, hanem csak „kikísérte” Jelačićot, menekülő hadával együtt, az országból. A határnál pedig megállt. Pedig Kossuth alföldi toborzóútja nagyon sikeres volt, és az emberek tízezren tódultak a táborokba. Alakulóban volt a 200 000-es honvédsereg, amelyet megszavazott az országgyűlés.

Kossuth már október 10-én javasolta a képviselőháznak Bécs megsegítését. Többek között ezekkel a szavakkal érvelt: „Ügyünk Bécs ügyéhez kötve európai ügy – attól elválasztva senki által nem fog figyelembe vétetni.”⁹⁵ Ez hat, s végre a magyar sereg átlépi a Lajtát, és osztrák területen vonul Bécs felé. A nagy késés végetessé vált, mert a bécsiek időközben megkötötték a fegyverszünetet, a magára maradt magyar sereg pedig a nagy túlerőben lévő osztrák seregtől Schwechatnál vereséget szenvedett. A vereség után Móga lemondott, Kossuth pedig a csatában szerzett érdemeiért Görgey ezredest november 1-jén honvédtábornokká és a „feldunai hadsereg” főparancsnokává nevezte ki.⁹⁶

A schwechati vereség nem rendítette meg a fiatal honvédséget, mert rendezett sorokban tudott visszavonulni. Kossuth pedig kiáltvánnyal fordult a Habsburg Birodalom területén lévő magyar ezredekhez, hogy a haza veszélyben van, jöjjenek haza, és védelmezzék annak szabadságát. Sokaknak sikerült is hazatérniük, gyakran kemény csaták árán. Tüzérséget is sikerült szervezni, ágyúkat is önteni a honvédség számára. A székely Gábor Áron volt a leghíresebb ágyúöntő. Műszaki alakulatokat is létesítettek, s nehezen bár, de sikerült a fegyver- és lőszerutánpótlást is megszervezni, főleg belső forrásokból, mert külföldről szinte lehetetlen volt bármit is beszerezni, mert az ország teljesen körül volt zárva ellenséggel.

Az országban is nehéz volt a helyzet, mert Délvidéken tovább folytak a kemény harcok a szerbekkel. Erdélyben a román határhozredeknek is a magyar szabadságharc ellen irányították, akárcsak a Felvidék nyugati részén a szlovákok egy részét. Egyedül a kárpátukránok, ruszinok (rutének), valamint a szlovákok és a németek többsége nem fordult a szabadságharc ellen, sőt jelentős részük kiállt mellette, és vállvetve harcolt a magyarokkal. A szerbek és a horvátok között is voltak szép számmal olyanok, akik belátták, hogy a harc a szabadság és a zsarnokság között dűl, s nekik is érdekük, hogy a szabadsáért küzdő magyarokkal együtt harcoljanak.

Visszont a magyarok sorai sem voltak teljesen egységesek, mert megalakult a békepárt, amely „tisztességes” békét akart kötni azokkal, akik nem tudták,

mi a tisztesség. Ezt jól alátámasztja az a tény is, hogy V. Ferdinánd király 1848. szeptember 22-én Schönbrunnban kiadott két kiáltványt, amelyeket a márciusi megállapodás és a koronázási esküje szerint nem adhatott ki a magyar miniszterelnök ellenjegyzése nélkül. Ezekben a Jelačić-intervenció támogatására és a magyar kormány iránti lázadásra hívja fel az ország délszláv lakosságát, valamint a magyar alkotmányra már felesküdtöt csapatokat.⁹⁷

Ez a körülmény is alátámasztja azt a nézetet, miszerint a Habsburg-ház, a kamarilla és az abszolutista osztrák kormány kezdettől fogva csak a kedvező pillanatot várta, hogy lecsapjon Magyarországra, és eltörölje a magyar forradalom vívmányait, azokat a törvényeket, amelyeket maga az uralkodó szentesített. A szerbek és a horvátok pedig csak eszközök voltak a kezükben ennek a célnak a megvalósításában. A lehetőséget hozzá pedig Radetzky 1848. július 25-én kivívtott Piemont feletti győzelme adta meg. Valamint Frankfurt sikertelensége és Anglia meg Franciaország magatartása. Ez egyúttal azt is bizonyítja, hogy a magyar szabadságharc teljesen jogos volt. Viszont az is tény, hogy ellentmondásos helyzet alakult ki, mert ugyanaz az uralkodó adta ki a parancsot a támadásra, aki a nemzeti önállóságot az 1848-as törvények áprilisi szentesítésével elismerte. A honvédség tisztjei nehéz helyzetbe kerültek, mert egyrészt felesküdték az uralkodóra, másrészt a magyar alkotmányra. Most választaniuk kellett, melyik esküjüknek kell eleget tenniük. Ezt a dilemmát elsősorban lelkiismeretük oldotta fel. Kossuth azt hangoztatta, hogy a király április 11-én feloldotta őket korábbi esküjük alól.

Kossuthnak nem voltak kételyei. Ennek ellenére mindent elkövetett annak érdekében, hogy politikai eszközökkel elkerülhetővé váljon a fegyveres konfliktus. Mivel tudta, hogy William Stiles az Amerikai Egyesült Államok bécsi követe érdeklődéssel kíséri a magyarországi fejleményeket, november 29-én az OHB elnökeként levélben felkérte, hogy tegyen meg mindent, amit csak megtehet a háború elkerülése érdekében. Stiles eleget tett Kossuth kérésének, de eredményt az osztrák félnél nem tudott elérni.⁹⁸

Kossuth *Hírlapjában* nagyon indulatosan reagált az uralkodóváltásra, de még ekkor sem vetette fel a trónfosztás gondolatát.⁹⁹ Decemberben Teleki László francia nyelven írt 72 oldalas röpirata is megjelent, amely a „civilizált népekhez” szól, és amely kihangsúlyozza, „hogy a magyar küzdelem nem egy ország, hanem egész Európa ügye, mert szabadságharc folyik az abszolutizmus ellen, a civilizáció küzd a barbárság ellen”.¹⁰⁰ A röpirat német, angol és olasz nyelven is megjelent. A közvéleményre pozitívan hatott, a kormányok viszont nem reagáltak.

AZ ELLENFORRADALOM MÁSODIK TÁMADÁSA

Mivel a szerb és a horvát támadással az osztrák uralkodókörök nem érték el céljukat, kénytelenek voltak saját reguláris haderejüket bevetni a magyar szabadságharc ellen. Erre 1848 decemberében került sor, miután lemondatták V. Ferdinándot és (szintén törvényellenesen) a mindössze tizennyolc éves Ferenc Józsefet ültették a trónra.

A Windisch-Grätz parancsnoksága alatt álló 50 000 fős osztrák sereggel szemben mindössze 25 000 főből álló még kiképzetlen és gyengén felfegyverzett magyar honvédsereg vehette fel a harcot. Görgey, a magyar sereg parancsnoka inkább hajlandó volt Budát és Pestet is ideiglenesen feladni, mintsem hogy a honvédséget kitegye egy katasztrofális vereségnek. A téli hónapokat pedig arra használta fel a sereg többi parancsnokával együtt, hogy tavaszig ütőképes, jól kiképzett, és a lehetőségekhez képest jól felfegyverzett, ágyúkkal is ellátott honvédsereget állítson szembe az ellenséggel.

Az örökös visszavonulás idővel megrontotta a viszonyt Kossuth, az OHB vezetője és Görgey, „a feldunai hadsereg”, azaz a fősereg parancsnoka között, ami legjobban kettejük levelezéséből követhető.¹⁰¹

Kossuth november 29-én írt levelében kérte Görgeyt, ha lehet, ne adja fel Pozsonyt. A levél egy része így szól: „határtalan bizalmunknál, sőt a dolog természeténél fogva Önnek a hadi munkálatokban teljesen szabad kezét adok, s azért őszinte bizalmam s több mint testvéri barátságomnál fogva bizonyonnyal nem magyarázza balra, ha figyelmeztetést teszek, nem azért, hogy kövesse, hanem, hogy megítélje . . . Azért hát ne adja fel könnyen Pozsonyt, sőt parancsolja tartani, ameddig csak lehet. – Ez nem rendelet, hanem vélemény, az ítélet öné, amint öné a dicsőség s a morális felelősség”.¹⁰² Majd Pozsony feladása után december 17-én Görgey azt írta, hogy Győrnél lesz a döntő csata. Mégis feladta Győrt, és majdnem Budáig vonult vissza, pedig Kossuth többször is kérte, ne adja fel Győrt. Görgey 19-én meg is ígérte, hogy „Győrt körömszakadtáig védelmezni fogja, de azonnal hozzátette: „Győrben maroknyi sereggel leonidaszi harcot fogok vívni”.¹⁰³ Az újabb visszavonulás már nagyon aggasztotta Kossuthot, és december 29-én írt levelében felteszi a kérdést: „Már harmadnapja tettem kérdést Tábornok Úrnak, írja meg, mit szándékszik tenni? Még csak választ sem kaptunk.” Görgey erre megsértődött, és felajánlotta a lemondását.¹⁰⁴ Ettől kezdve feszültté vált kettejük viszonya. Végül Buda és Pest feladása is bekövetkezett, az országgyűlés pedig Debrecenbe költözött. Kossuth érdeme, hogy az országgyűlés már 1849. január 9-én folytathatta az ülésezeit.

Kossuth ragaszkodott az országgyűléshez, pedig Görgey még valamikor 1848 novemberében azt javasolta neki, hogy egy ember kezébe kell ideiglenesen összpontosítani minden hatalmat. Ezt ezekkel a szavakkal indokolta meg: „Egység csak úgy eszközölhető, ha az egész nemzetnek, vagy legalább túlnyomó nagyobb részének bizodalma Egy férfiúban található, és a nemzet Egyetlen férfiút, egy bizonyos meghatározott időre, szabad akaratjából maga fölibe emelvén, akaratának önként hódol. Így volt eddig, és így lesz továbbra. Nem tudom hinni, hogy Magyarország kedvéért a világ folyása más irányt veend.” Szemere Bertalan pedig ilyen javaslatot 1849 januárjában tett Kossuthnak, aki erre azt válaszolta: „Ha Ön az országgyűlést bajnak tartja, vegye át Cromwell szerepét. Én nem teszem, s pedig azért is nem, mert először nincs rá hatalmam, másodszor akaratom, s harmadszor, mert azt tartanám a haza halálos dőfésének.”¹⁰⁵

Kossuthra nagy nyomást gyakoroltak Debrecenben – jobbról is, balról is. Számára viszont az volt a legfontosabb, hogy mindent elkövessen, és mások is elkövessenek a haza védelmére. Ennek érdekében még a sértettként viselkedő, a főserg élén álló alig harmincéves Görgeyvel is került a konfliktust. Ennek a magatartásának is köszönhető, hogy – ahogyan Szabad György fogalmaz – „a kormányzati és a katonai vezetők roppant erőfeszítéseinek eredményeként – a kívánatos összehangoltság hiányai és számos nézetkülönbség áthidalhatatlansága ellenére – a honvédsereg képes volt támadó hadműveletet indítani az ország felét megszállva tartó császáriak főereje ellen”.¹⁰⁶ Történhetett ez már 1849. február közepe táján.

Az 1849. február 26–27-én vívott kápolnai csatát a honvédség még nem tudta megnyerni, de az osztrákok győzelme korántsem volt olyan nagy, hogy az felhatalmazta volna Windisch-Grätzet arra a dölyfös jelentésre, miszerint teljesen szétverte a lázadókat. Ennek a jelentésnek a következménye lett az olmtüzi oktrojált alkotmány meghozatala, amellyel Magyarországot teljesen beolvasztották az osztrák birodalomba. Annál is inkább nem, mert az 1849. március végére a Tiszánál összevont mintegy 50 000 fős honvédsereg Görgey vezetésével csatát csata után nyert, és előbb megtisztította az ellenségtől a Duna–Tisza közét, majd a Felvidéket, végül a Dunántúlt és Budát is felszabadította. Talán Komárom felszabadítása bírt stratégiailag a legnagyobb jelentőséggel. Erdélyben pedig Bem tábornok vívta győztes csatáit. Buda bevételére május 21-én került sor, ennek viszont a politikai jelentősége volt rendkívül nagy. Megszülethetett az utólag sokat általt bíráló trónfosztás és a Függetlenségi Nyilatkozat a debreceni református nagytemplomban megtartott ünnepélyes külsőségek között megtartott képviselőházi ülésen.

A DETRONIZÁCIÓ ÉS A FÜGGETLENSÉGI NYILATKOZAT

Sokan úgy vélik, hogy a Habsburg–Lotharingiai-ház detronizációjára és a Függetlenségi Nyilatkozat meghozatalára Kossuth akaratából került sor. Ez nem így történt. A döntést komoly vita előzte meg. A javaslatot Kossuth tette, de vele szemben Nyári Pál azt javasolta, hogy az országgyűlés forduljon Ferenc Józsefhez azzal a követeléssel, hogy ismerje el az V. Ferdinánd által szentesített törvényeket, írja alá a koronázási hitlevelet, és tegyen esküt az ország törvényeire. Kossuth javasolta a vitát és a szavazást. Csak azt kérte, hogy a többség álláspontját a kisebbség is fogadja el, hogy másnap egyhangú legyen az állásfoglalás. Ez meg is történt.¹⁰⁷

Kossuth joggal úgy hitte, hogy Görgey és a hadtestparancsnokok is támogatják a detronizációt és a Függetlenségi Nyilatkozatot, mert amikor meglátogatta őket Gödöllőn, senkinek sem volt ellenvetése. Bódiné Beliznai Kinga szerint is sikerült Kossuthnak meggyőznie a főtiszteket, ezért ezen a téren nem is volt baj. Maga a nyilatkozat – szerinte – „diplomáciai szempontból nem volt jól átgondolt”, többek között azért sem, mert „a nemzetiségek felé nem gyakorolt gesztust, ami pedig elemi érdeke lett volna a szabadság ügyének.”¹⁰⁸

Amellett a Függetlenségi Nyilatkozattal új közjogi helyzet állt elő – állapítja meg Szabó István – majd kifejti: Először létezett a független magyar minisztérium, majd az Országos Honvédelmi Bizottmány gyakorolta a végrehajtó hatalmat, de V. Ferdinánd, majd Ferenc József maradt az uralkodó, amin lényegileg az a tény sem változtatott, hogy a magyar fél elvitatta a személyi változás törvényes voltát. A Függetlenségi Nyilatkozattal trónfosztottá vált Habsburg-ház helyét az országban Kossuth Lajos mint kormányzóelnök töltötte be, anélkül, hogy ennek a változásnak kidolgozták volna az alkotmányjogi rendelkezéseit. Az államberendezésről szóló döntést is későbbre halasztották. Végérvényesen az sem dőlt el, hogy Magyarország államformája királyság-e vagy köztársaság.¹⁰⁹

Szemere Bertalan vezetésével viszont megalakult az új kormány, amelyben a belügyi tárcát is Szemere kapta, a hadügyit Görgey Artúr, a külügyit és ideiglenesen a kereskedelmet Batthyány Kázmér gróf, a vallási és oktatási tárcát Horváth Mihály csanádi püspök, történész, a közmunka- és közlekedésügyit Csány László, az igazságügyit Vukovics Sebó, a pénzügyit pedig Duschek Ferenc. „E jeles társaságnak azonban – állapítja meg Csorba László – már nem sok alkotnivalót hagyott a hadiszerencse gonosz forgandósága.”¹¹⁰ Kossuthnak pedig mint kormányzóelnöknek kisebb volt a hatalma, mint amíg az OHB élén állt. Ennek is lettek következményei. Szóhoz jutott a békepárt.

A szabadságharc végkimenetelét mégsem ez döntötte el, hanem a nagyhatalmak önző magatartása. Akkor, amikor már ellenség úgyszólván nem is volt az ország területén, hisz a honvédség a Délvidéken is egymás után vívta a győztes csatákat, Ferenc József segítséget kért I. Miklós orosz cártól, aki 200 000 fős orosz hadsereget küldött segítségül a magyar szabadságharc leverésére. Angliának és Franciaországnak pedig semmi kifogása sem volt ez ellen. Magatartásuk csak abban az esetben változott volna meg, ha Ausztria és Törökország között háborúra kerül sor, mert abban az esetben Oroszország Ausztria segítségére siet, hogy megvalósíthassa Balkán-politikáját. Havasalföldi jelenlétét orosz–török diplomáciai egyezmény biztosította. Erre tehát nem lehetett hivatkozni, még akkor sem, amikor Bem Erdélyből kiűzte az oda betört kisebb orosz erőket. Amikor viszont a Bem által megvert osztrák erők is Havasalföldre menekültek, majd onnan betörték a Bánságba, már nemzetközi jogi alapot adtak Magyarországnak, hogy követelje Törökországtól az osztrák csapatok lefegyverzését, miután Bem ismét kiűzte őket Orsovánál az országból. Ugyanakkor Magyarország szövetséget ajánlott fel Törökországnak, amit Törökország nem fogadott el. Még az osztrák egységeket sem volt hajlandó lefegyverezni, mert nem akart háborúba keveredni. Ezért ez a reménysugár is semmivé vált.¹¹¹ A többi diplomáciai próbálkozás sem hozta meg a kívánt eredményt. A Szárd Királyság hadereje ismét vereséget szenvedett Radetzky tábornagtól, így a legtermészetesebb szövetségesétől is elesett Magyarország, mert a Szárd Királyság 1849 márciusában kénytelen volt békét kötni Ausztriával. A kisebb itáliai városállamok meg Svájc hajlandósága a diplomáciai együttműködésre nem jelentett sokat, mert nem volt haderejük. IV. Frigyes Vilmos porosz király pedig most nem látta elérkezettnek az időt a támadásra Ausztria ellen, mert számíthatott nemcsak Oroszország, hanem Anglia és Franciaország ellenzésére is. Így a diplomáciai próbálkozások eredménytelenek maradtak. Most már csak a katonai megoldás maradt hátra. Ezúttal nemcsak a délszlávokkal és az osztrákokkal szemben kellett harcolni, hanem a hatalmas orosz haderő ellen is.

A SZABADSÁGHARC VERESÉGE

Kossuth tartott az orosz intervenciótól, és még idejében igyekezett mindent megtenni annak elhárítására. Ezért ösztönözte a diplomáciai lépéseket, és kezdeményezte számos esetben a tiltakozó felhívások megfogalmazását. Teleki László párizsi leveleinek hatására lépéseket tett, hogy megállapodjon a délszlávokkal meg a románokkal is. Ezek is hajlottak a megegyezésre, mert egyre jobban belátták, hogy csak veszíthetnek az osztrák abszolutizmus győzelme esetében. Július 28-án az országgyűlés jóváhagyta a Kossuth–Bálcescu-megál-

lapodást. Bălcescu volt az 1848-as havasalföldi román forradalmi megmozdulás egyik vezetője. Kossuth kísérletet tett, hogy követei által felvegye a kapcsolatot a Szerb Fejedelemség kormányának legkimagaslóbb miniszterével, Garašaninnal is, aki igyekezett egy időben két vasat is tartani a tűzben, majd mindjobban belátta, hogy a Habsburg-önkényuralomtól nem várhatja majd el azt, amit 1848-ban remélt. Miloš Obrenović volt és jövőendő szerb fejedelem is figyelmeztette fajtestvéreit, hogy nagy hibát követtek el azáltal, hogy felkeltek a magyarok ellen, mert ezzel csak a Habsburg-érdekeket szolgálják. Szegeden pedig 1849. július 28-án végre meghozza az országgyűlés a nemzetiségi törvényt, amely „párját ritkította, és viszonylag részletes szabályaival a maga nemében *első* volt Európában.”¹¹²

Viszont azzal is tisztában volt Kossuth, hogy legfontosabb jól megszervezni a katonai ellenállást. Már május 12-én értesült arról, hogy nagy cári erőket összpontosítottak a magyar határ közelében. Levélben figyelmeztette a seregtestek parancsnokait erre, és sürgette őket, hogy üldözzék és semmisítsék meg a császári erőket. Vécseynél Délvidék teljes felszabadítását sürgette és felszólította, mielőtt ezt megtette, vonuljon a Dunántúlra, és csatlakozzon a fősegreghez. Kihangsúlyozta annak szükségességét, hogy a seregtestek parancsnokai között a lehető legnagyobb legyen az egyetértés és együttműködés, mert széthúzás esetén „*elveszünk okvetetlenül*”, ha viszont egy egységes koncepció szerint és koncentráltan cselekszenek „*meg vagyunk mentve bizonyosan*”. Görgeyt mint hadügyminisztert arra kérte, hogy önállóan irányítsa a hadügyeket, önállóbban, mint elődje, Mészáros tette. Kihangsúlyozta: „Önnek kell lenni az egész armád[i]a *valóságos* fejének.”¹¹³

Hiába voltak ezek a figyelmeztetések, kérések, felhívások, a seregtestek parancsnokai között nem volt meg a kellő megértés és együttműködési szándék. Ezért nem sikerült keresztülvinni a Klapka által kidolgozott és Görgey által támogatott haditervet, aminek az volt a lényege, hogy az orosz intervenció bekövetkezte után sürgősen vonják össze az erőket Komárom térségében, és ott mérjenek döntő csapást az újjászervezett és Haynau által vezetett ismét támadólag fellépő császári erőkre, az orosz előrenyomulást pedig addig a lehető legnagyobb mértékben gátolják. Mielőtt az erők összpontosítása megtörtént volna, a főszereg június 20–21-én Perednél vereséget szenvedett, és még Győrt is fel kellett adni.

Győr elestéről szóló hír vétele után Kossuth mint kormányzó-elnök, Szemere pedig miniszterelnökként Európa népeihez és kormányaihoz intézett szózatban kéri, ne engedjék meg, hogy a magyar szabadságharcot a szövetséges zarnokok vérbe fojtsák.¹¹⁴

Ezt követően június 29-én ült össze Kossuth elnökletével a minisztertanács, amelyen távolléte miatt Görgey nem vett részt, de részt vettek Kiss Ernő, Aulich Lajos, Dembinszky Henryk, Mészáros Lázár, Lahner György, Perczel Mór, Schweidel József és Török Ignác tábornokok, amelyen megmáskították a korábbi haditervet. Az új szerint a hadseregnek Szeged körzetében kellett összpontosulnia, és a kormány is áttette székhelyét Szegedre. Az új haditervet a balesetet szenvedett Damjanich is elfogadta. Erről a döntésről értesítették Görgeyt, aki tiltakozásul azonnal lemondott hadügyminiszteri és fővezéri kinevezéséről. Kossuth elfogadta a fővezérségről szóló lemondását, ugyanakkor felszólította, hogy továbbra is végezze hadügyminiszteri megbízatását.¹¹⁵

A honvédség állománya ebben az időben 150 000 főből, 464 táborig és 393 várlovégből állt. A császári erők 165 000 főt és 770 löveget számláltak. Az orosz intervenció erők pedig 193 000 főből és 584 lövegből álltak. Tehát összesen 358 000 ellenséges katonával és 1354 löveggel szemben mindössze 150 000 honvéd és 857 löveg állt. Amellett Galíciában 60 000, Havasalföldön pedig 15 000 orosz állt még tartalékban.¹¹⁶

Görgey és Klapka terve eredménnyel kecsegtetett, mert Komárom térségében a bevehetetlennek minősített komáromi várra támaszkodva, vereséget lehetett volna mérni a Haynau vezette erőkre, még mielőtt megérkeznek az oroszok. Ennek nemzetközi hatása olyan kedvezően befolyásolhatta volna a nagyhatalmakat, hogy diplomáciai beavatkozásra készteti őket.

Hermann Róbert szerint „Nem csupán utólagos okoskodásról van szó. Palmerston angol külügyminiszter augusztus 1-jén utasította Anglia bécsi nagykövetét, hozza *Schwarzenberg* miniszterelnök tudomására, hogy Anglia szívesen közvetítene az Ausztria és Magyarország közötti konfliktusban.” Palmerston azonban elkésett, mert mire jegyzéke megérkezett, akkorra Bécsben már tudták, hogy az osztrák erők benyomultak a Temesközbe, az oroszok pedig már Debrecennél vannak.¹¹⁷

A helyzet még ekkor sem volt teljesen kilátástalan, mert Görgey július közepén harmincezres seregével elvonta a főhadszínről az orosz fősereget, a Délvidéken július 14-én Vetter Antal és Guyon Richárd csapatai Kishegyesenél hatalmas vereséget mértek Jelačićra. Hermann Róbert szerint olyan nagyot, „hogy az jobbnak látta a Duna (valószínűleg Tiszát akart írni – Cs. K. megjegyzése) jobb partjára visszavonulni, s egészen augusztus közepéig nem merte kidugni az orrát a titeli fennsíkról”.¹¹⁸ Közben magyar kézre került Arad, Vécsey Károly tábornok pedig szoros ostromzár alá vonta Temesvárt, Erdélyben Bem tábornok tartóztatta fel az osztrák és orosz erőket. Dembinszky viszont, miután átvette a fővezérséget, egy rossz manőverrel mindent elrontott. Arad helyett Temesvár felé vonult, ezért mire Görgey Aradhoz ért, ott csak

elenyésző honvéderőket talált, Dembinszky pedig 50 000 katonájával Temesvárnál súlyos vereséget szenvedett.¹¹⁹

Ezek után Görgey nem tehetett mást, mint igyekezett menteni a menthető. Tárgyalásokat ajánlott fel Paszkevicznek, aki viszont nem folytathatott politikai jellegű tárgyalásokat, mert a cár ezt a legszigorúbban megtiltotta neki. Ezért felszólította Görgeyt a feltétel nélküli megadásra, vagy a csata vállalására. Görgey, akit Kossuth augusztus 11-én teljhatalommal ruházott fel, menthetetlennek látta a helyzetet, és hogy elkerülje a felesleges vérontást, honvédeivel együtt augusztus 13-án Világosnál az oroszok előtt letette a fegyvert. Azért az oroszok előtt, hogy ne szolgáltassa ki őket és magát is Haynau bosszújának.

Ehhez a végkifejlethez nagymértékben hozzájárult Anglia és külügyminisztere. Palmerston ugyanis nagyon sokat késett. Azt, amit megtett 1849. júliusában, legkésőbb 1848 decemberében meg kellett volna tennie. Akkor, amikor nem fogadta Szalay Lászlót, Kossuth követét. Ezt kétszer is a szeméreteltette Blackwell, aki angol ügynökként sokat tartózkodott Magyarországon, és valóságghűen tájékoztatta az angol külügyminisztert. Igaz, ezt nem tehetette meg közvetlenül, hanem csak Ponsonby, London bécsi nagykövete közvetítésével, aki ismert volt magyarellenességéről. Blackwell ezt először 1849 májusában tette meg, amikor őt jelölte ki Palmerston egy esetleges angol közvetítésre az osztrákok és a magyarok között. Ekkor ezt ezekkel a szavakkal tette: „Ha Szalay oly szerencsés lett volna, hogy Lordsággal beszélhet, mikor Angliában volt, úgy hiszem, hasonló indítványt tett volna, és ugyanakkor megnyugtathatta volna, hogy Magyarország helyzete nem olyan reménytelen, mint amilyenek akkor tűnt.”¹²⁰ Másodszor pedig 1850 nyarán, amikor kijelentette, hogy Palmerstonnak több magyar miniszter is lelkes híve volt, de amikor látták, hogy semmit sem remélhetnek Angliától, forradalmi lépések megtételére szánták el magukat.¹²¹

Szalay, mielőtt elhagyta Londont, tájékoztatta Kossuthot, hogy a nyugati közvélemény teljesen tájékozatlan Magyarország ügyeiről.¹²²

Kosáry Domokos így sommázza a magyar–angol viszony alakulását 1848–1849-ben: „Az utókor pedig tanulsággal elemezheti ezt a sajátos helyzetet, amelyben Bécs nem alap nélkül számíthatott London hallgatóságos támogatására, miközben Schwarzenberg, az új osztrák miniszterelnök, valósággal gyűlölte Palmerstont, mint Ausztria ellenfelét, aki viszont a herceg politikáját tartotta erőszakosnak és oktalannak. S amelyben a magyarok viszont, akik annyi elismeréssel és várakozással fordultak Anglia felé, a legmerevebb elutasításba ütköztek a brit kormánynál e döntőnek ígérkező pillanatban!”¹²³

A krími háború a legjobb bizonyíték arra, hogy amit Kossuth a világtól eléggé elvágva is előre látott, sőt figyelmeztetett is annak bekövetkezésére

már 1848 előtt, majd nagyon sokszor 1848–1849-ben, azt az eléggé öntelt Palmerston még Blackwell többszöri figyelmeztetése ellenére sem látott meg és látott be még 1849-ben sem. Hanem csak 1853-ban, amikor Oroszország Törökország legyőzésével akarta megszerezni magának a Balkánt és a Közel-Keletet. És ezt a veszélyt a Magyarországgal szemben ellenséges és ezért gyenge Ausztria nem tudta volna megakadályozni. Magyarországgal egyetemben igen, s talán akkor nem is került volna sor a krími háborúra.

KOSSUTH AZ EMIGRÁCIÓBAN

Kossuth Lajos 1849. augusztus 11-én mondott le kormányzó-elnöki tisztjéről, majd 17-én Orsovánál elhagyta az országot, és török földre lépett. Az osztrákok bérgyilkosokat küldtek utána, majd kiadatását követelték Törökországtól, mindhiába. Kossuth ideiglenesen a kis-ázsiai Kütahyában kapott menedéket, ahol száműzöttként majd két évet töltött. Ottani száműzetése alatt sem volt teljesen elzárva a világtól. Teleki László segítségével még Mazzinivel is kapcsolatba lépett, miután 1850. június 15-én tanulmányba foglalta elképzeléseit, hogyan lehetne szövetségbe, konföderációba tömöríteni a kis népeket, hogy összefogva megvédhessék magukat a nagyhatalmak zsarnokságával szemben. E kérdésben így fogalmazott: a „kis nemzetek csak egymás közti szoros foederatio [föderáció] által biztosíthatják politikai létüket, a nemzeti önállóságukat és függetlenségüket”. A konföderációba tömörült országok mindegyike, szerinte, meg kell hogy őrizze belső ügyeinek teljesen önálló intézését, a védelemről és a diplomáciáról viszont közösen kell gondoskodniuk. Az alkotmánnyal pedig biztosítaniuk kell a demokráciát és mindegyik ország számára a szövetségből való kilépés jogát.

Továbbra is kiállt Magyarország területi egysége mellett, mert, vallotta, ez az ország történelme folyamán egységbe forrt, ezért nem soknemzetiségű, hanem kevert nemzetiségű ország, amelyben megyei és községi szinten biztosítani kell a nemzetiségi, nyelvi, kulturális és más jogokat.

1851 tavaszán még Kütahyából megküldte Mazzininek munkáját, melynek ezt a címet adta: „Javaslat Magyar Ország jövő politicala szervezetét illetőleg, tekintettel a nemzetiségi kérdés megoldására”, amely, Szabó György szerint „a 19. század – eddig megismert – legkonkrétabb tervezete volt Magyarországi államberendezésének polgári demokratikus átalakítására.”¹²⁴ Ebben kidolgozta a „népfelség elvét”, amelyet az általános választójoggal akarta biztosítani. „Népen” pedig „a honpolgárok egyetemét [összességét]” érti „faj, nyelv és valláskülönbség nélkül”, ami, alapjában véve azt jelenti, hogy ez alatt állampolgárságot ért. De a nem magyar népeknek a személyi és kulturális autonómia

mellett megyei szintű autonómiát is elismer, s azt a jogot is számukra, hogy „nemzeti főnököt” is válasszanak maguknak.¹²⁵

1851 októberében végre Angliába mehetett, ahol angol nyelven előadás-sorozatot tart, amelyben ismerteti hallgatóságával a valós magyarországi helyzetet a forradalom és szabadságharc előtt, alatt és után, és arra kéri a közvéleményt és a kormányt, hogy ne adjon szabad kezét Európa zsarnokainak. Majd 1851 decemberében az Amerikai Egyesült Államokba utazhat, hogy ott is 1852 folyamán megtartsa előadás-sorozatát, amelyben azt kéri a hallgatóságtól és az újságíróktól, hogy támogassák Magyarország ügyét, hogy szabad országgént létezhesen. Sikere mindenütt óriási. Az emberek és a közvélemény megtudja, hogy ő a sajtószabadság és a népek szabadságának igazi harcosa. Míg Angliában csak a közvélemény alakítására van nagy hatással, az angol uralkodó körökre, különösen a kormányra nincs (talán a kormány és különösen Palmerston röstelli is saját korábbi hibáit), addig Amerikában a hivatalos állami vezetés is alkalmat ad neki a kapcsolatteremtésre, és még jobban felfigyel mint korábban a magyar kérdésre. Abraham Lincoln – a későbbi elnök – 1852. január 9-én elmondott beszédében kijelentette, hogy „Kossuthot tartja a polgári és a vallásszabadság legkiválóbb és legméltóbb európai képviselőjének”. Az Egyesült Államok addigi történetében Kossuth Lajos volt a második külföldi, akit fogadtak a képviselőház nyílt ülésén, és lehetővé tették számára, hogy ott beszédet mondjon.¹²⁶ Amellett Amerikában ismét hírlapíróvá válhatott, mert számos lap vezércikkben közli írásait, sőt azok könyv alakjában is megjelentek.

Kossuth a krími háború adta lehetőséget is szeretne volna kihasználni Magyarország szabadságának a kivívására, de erre két fő okból kifolyólag nem kerülhetett sor. Ausztria „elkápráztatta” a világot semlegességével – ezzel hálálva meg Oroszországnak a segítséget Magyarország leigázásában 1849-ben –, másrészt Magyarországon a veszített szabadságharc és az osztrák rémuralom miatt hatalmas volt az apátia. A nép, a nemzet csak passzív rezisztenciára volt képes. Aktív fellépésre, újabb szabadságharcra nem. Esetleg egy komolyabb külföldi segítség tudta volna kilendíteni ebből az állapotából. Erre pedig nem lehetett számítani a krími háború majd négy éve alatt (1853–1856), de később sem, amikor III. Napóleon Franciaországa segítséget nyújtott Piemontnak Olaszország egyesítéséhez. III. Napóleon Kossuth erőfeszítései ellenére sem volt hajlandó közvetlen segítséget nyújtani Magyarországnak, majd megkötötte a békét Ausztriával.

A veszített háborúk után (Olaszország és Poroszország ellen) Ausztria belátta, hogy a birodalom érdekei azt kívánják, hogy kiegyezzen Magyarországgal. Először felszámolta a Bach nevével fémjelzett abszolutizmust, visz-

szaállította az alkotmányosságot, az ország területi egységét, a vármegyerendszert, majd Deák Ferenc, „a haza bölcse” és a köréje tömörülő politikai erővel együtt megtalálta 1867-ig az osztrák–magyar kiegyezéshez vezető utat. Ezzel létrejött a két központú dualista Osztrák–Magyar Monarchia, amely biztosította Magyarországnak számára a teljes belső önállóságot, ami jótékonyan hatott az ország gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődésére. Kossuth élete végéig nem tudta elfogadni a kiegyezést. A Cassandra-levelekben óva intette Deákot ettől a lépéstől.

Angliában és az Egyesült Államokban nem lanyhult a népszerűsége, Olaszországban még kevésbé. Ott töltötte élete hátralevő részét, egészen 1894-ben Torinóban bekövetkezett haláláig. Hiába hívták haza. Ferenc Józseftől nem volt hajlandó elfogadni a kegyelmet, mert maga haláláig nem kegyelmezett meg a magyar szabadság eltiprójának. Csak halála után tér meg hazájába, hogy magyar földben lelje meg örök nyugalomát.

Kossuth Lajos a sajtószabadságért folytatott küzdelemmel kezdte politikai pályafutását, hírlapíróként folytatta, s ekkor már egy egész ország, majd a világ figyelmét vonta magára. Különösen akkor, amikor alkotmányt követelt nem csupán Magyarországnak, hanem a Habsburg Monarchia minden országa számára. Neki köszönhető a legnagyobb mértékben, hogy 1848 márciusában megalakulhatott az első független magyar kormány, amelyben neki csak mellékszeret szántak, mégis a polgári forradalom lelkévé, a liberális polgári eszmék legfőbb megteremtőjévé vált hazájában, majd a szabadságharc első emberévé. Élete végéig Magyarország teljes szabadságáért és önállóságáért küzdött. Ezzel nemcsak saját népe, hanem a világ tartós megbecsülését érdemelte ki magának. Törökországban, az Amerikai Egyesült Államokban, Nagy-Britanniában, Olaszországban és mindenütt másutt, de különösen Magyarországon és mindenütt, ahol magyarok élnek a Kárpát-medencében, Európában és a világban szétszórtan, születésének bicentenáriumának éve a róla és a magyar polgári forradalom és szabadságharcról való megemlékezés jegyében telik. Érdemes emlékezni rá, megismerni életművét, mert sokat lehet még napjainkban is tanulni tőle, és belőle.

JEGYZETEK

- ⁴¹ Erdődy Gábor: Az első magyar kormányfő Batthyány Lajos. Rubicon, 1998. 3, 39.
- ⁴² Homoki Nagy Mária: Jobbágyfelszabadítás és annak nehézségei Magyarországon 1848/49-ben. Tanulmánykötet: 150 év. Magyar polgári átalakulás alkotmányos forradalma. Jogtörténetesek 1848-ról. Szerkesztők dr. Mezei Barna és dr. Vörös Imre. Budapest, 2000. (A továbbiakban: Jogtörténetesek 1848-ról), 105–118.

- ⁴³ Béli Gábor: A tulajdonátruházásra vonatkozó kötöttségek és formaságok felszámolása az ősiségi nyíltparancsban. *Jogtörténeteszek 1848-ról*, 119–124.
- ⁴⁴ Nagyné Szegvári Katalin: Az 1848-as magyar forradalom és az európai jogi kultúra. *Jogtörténeteszek 1848-ról*, 47–56.
- ⁴⁵ Rác Lajos: Unió Erdéllyel 1848-ban, avagy az Unióhoz vezető út és Patyi András: Magyarország vagyunk? 1848-as adalékok Magyarország és Erdély egyesítésének kérdéséhez. *Jogtörténeteszek 1848-ról*, 57–72. és 73–104.
- ⁴⁶ Stipta István: A közigazgatási bírászkodás előzményei Magyarországon. *Jogtörténeteszek 1848-ról*, 139–154.
- ⁴⁷ Herger Csabáné: Az államegyháziság után. Az állam és az egyházak kapcsolata 1848–49-ben. *Jogtörténeteszek 1848-ról*, 155–170.
- ⁴⁸ Horváth Antal: A magyar magánjog átalakítása 1848-ban (Nemzeti hagyományok és a modernizáció kérdése). *Jogtörténeteszek 1848-ról*, 171–178.
- ⁴⁹ Balogh Judit: A magánjog átalakulásának 1848-as kísérlete és az osztrák jog uralma. *Jogtörténeteszek 1848-ról*, 179–192.
- ⁵⁰ Gróf Batthyány Lajos miniszterelnök hadügyi és nemzetőri iratai. I. kötet. A dokumentumokat válogatta, a jegyzeteket készítette, az előszót írta Urbán Andor. Argumentum Kiadó, 1999. I. (A továbbiakban: *Iratok B. L.*, 1999), 134.
- ⁵¹ Uo. 211.
- ⁵² Uo. 141.
- ⁵³ Ezzel kapcsolatban l. Kosáry: i. m. Bp., 1999
- ⁵⁴ *KLÖM.* XIII. 19–20. és *Iratok B. L.*, 1999, I., 228.
- ⁵⁵ *KLÖM.* XII. 29–30. és *Iratok B. L.*, 1999, I., 309–310.
- ⁵⁶ *Iratok B. L.*, 1999, I. 332.
- ⁵⁷ Érdújhelyi Menyhért: Újvidék története. 1894. Felújított kiadás, Rubicon, 1990 (A továbbiakban: *Érdújhelyi: i. m.*), 240.
- ⁵⁸ Csehák Kálmán: Hogyan és miért romlott meg a viszony a magyarok és a szerbek között 1848 tavaszán-nyarán. In: *Délvidék. Negyvennyolc. Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság. Újvidék*, 2000, 99. és dr. Csehák Kálmán: *Vesztett szabadságharc, győztes forradalom (1848–49-ről 2000-ben)*, 14.
- ⁵⁹ Kosáry: i. m., Bp. 1999, 126.
- ⁶⁰ Uo. 129.
- ⁶¹ *Iratok B. L.*, 1999, I. 393. és 434., valamint *KLÖM.* XII., 79.
- ⁶² *Érdújhelyi: i. m.* 250–252.
- ⁶³ *Iratok B. L.*, 1999, I. 417.
- ⁶⁴ Kosáry: i. m., Bp. 1999, 20.
- ⁶⁵ *KLÖM.* XII. 235–236. Idézi Kosáry: i. m., Bp. 1999, 22.
- ⁶⁶ Kosáry: i. m., Bp. 1999, 22–23.
- ⁶⁷ *Iratok B. L.*, 1999, I. 364–367.
- ⁶⁸ Uo. 397. és *KLÖM.* XII. 75.
- ⁶⁹ *KLÖM.* XII. 73.
- ⁷⁰ *Iratok B. L.*, 1999, I. 414.
- ⁷¹ Uo. 415.
- ⁷² Uo. 437–438.

- 73 Dr. Csehák Kálmán: Vesztett szabadságharc, győztes forradalom, 15. Spira György: Hrabovszky altábornagy tévelygései Péterváradtól Alamóciig. Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság, Újvidék, 2001 (A továbbiakban: Spira György: i. m., Ú., 2001) 34–35.
- 74 Iratok B. L., 1999, I. 259–260.
- 75 Uo. 420.
- 76 Uo. 429–433.
- 77 Erről bővebben l. Spira György: i. m., Ú., 2001
- 78 Iratok B. L., 1999, I. 705–708.
- 79 Uo. 661.
- 80 Kosáry Domokos: A forradalom és a szabadságharc sajtója. In: Kosáry D.–Németh G. B. (szerk.) A magyar sajtó története II/1. 1848–1867. Bp. 1985, 194–197. L. még Kosáry: i. m., Bp. 1999, 41.
- 81 Iratok B. L., 1999, I. 490–495.
- 82 Uo. 616–618.
- 83 Uo. 920.
- 84 Uo. 940–941.
- 85 Uo. 1075–1077.
- 86 Uo. 1090–1091.
- 87 Uo. 1126–1127. Szalay frankfurti tevékenységét Spanyolország bécsi nagykövete is figyelemmel kísérte, főleg ennek a tevékenységnek bécsi visszhangját, valamint a magyarországi eseményeket 1848-tól 1868-ig. L. A magyar kérdés. Spanyol követi jelentések Bécsből 1848–1868. Összeállította és szerkesztette Anderle Ádám. Hispánia, 2002
- 88 Iratok B. L., 1999, I. 1143–1144.
- 89 Uo. 1162–1165.
- 90 Uo. 1231.
- 91 Uo. 1632–1633.
- 92 Uo. 1152–1153.
- 93 Uo. 1210–1215.
- 94 Csány-iratok. OL. H. 103. 46. sz. irat, és Beadványok iratkönyve. Vö. Pusztaszeri László: Görgey Artúr a szabadságharcban. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 36–37.
- 95 Pusztaszeri: i. m. 52.
- 96 KLÖM. XIII. 290. 190. sz. irat.
- 97 Pusztaszeri: i. m. 16–17. Görgey Artúr: Életem és működésem Magyarországon az 1848–1849. években. Budapest, 1911, I. 13.
- 98 Kosáry: i. m., Bp., 1999, 43.
- 99 Uo.
- 100 Uo. 49–50.
- 101 Kossuth Lajos és Görgey Artúr levelezései 1848–1849. Sajtó alá rendezte Hermann Róbert, Budapest, 2001. (A továbbiakban: KL–GA.)
- 102 KL–GA. 137. Idézi Szabad György: i. m. 160.
- 103 Idézi Szabad György: i. m. 160–161.
- 104 Uo. 161.

- 105 Uo. 164.
106 Uo. 166.
107 Orosz István: A függetlenségi nyilatkozat szükségéről 150 év távlatából. Jogtörténeteszek 1848-ról, 271–278.
108 Bódiné Beliznai Kinga: A függetlenségi nyilatkozat. Jogtörténeteszek 1848-ról, 263–270.
109 Szabó István: Az államfői intézmény a Függetlenségi Nyilatkozat után. Jogtörténeteszek 1848-ról, 279–290.
110 Csorba István: i. m. 137.
111 Hermann Róbert: Győzni vagy legyőzetni. Rubicon, 1998. 2, 31.
112 Ruzsoly József: Az 1849. július 28-i nemzetiségi törvény (határozat) létrejöttéhez. Jogtörténeteszek 1848-ról, 309–322.
113 KLÖM. XV. 284–294. Vö. Szabad György: i. m. 188–189.
114 KLÖM. XV. 611–614. Vö. Szabad György: i. m. 189–190.
115 Szabad György: i. m. 190–191.
116 Hermann Róbert: i. m. Rubicon, 1998. 2, 34.
117 Uo.
118 Uo. 35.
119 Uo.
120 Kosáry: i. m. Bp., 1999, 245.
121 Uo.
122 Kosáry: i. m. Bp., 1999, 245. Vö. Haraszti Éva: Az angol külpolitika a magyar szabadságharc ellen. Budapest, 1951, 324–343.
123 Kosáry: i. m. Bp., 1999, 243.
124 Szabad György: i. m. 199.
125 Bővebben l. Spira György: Kossuth és alkotmányterve. Debrecen, 1989, és Szabad György: i. m. 198–208., valamint magát az iratot a Magyar Országos Levéltárban, R. 90. I. 797.
126 Szabad György: i. m. 196.